

*Donostia, 73-V-25***LEIZARRAGAREN ADITZA DALA TA***Josu Oregi*

FONTES-en 11.gn alean (1972 urteko IV.ean), Arestik FLEXIONES VERBALES EMPLEADAS POR LEIZARRAGA DE BRISCOUS, EN SUS TRADUCCIONES VASCAS DE 1571 delako lana eskeintzen digu beraskoiztarrak darabilzkien aditz-flesioen hurrenez-hurrenezko zerrendaz osaturik.

Jakiña denez, Lafon-ek lan hori dagoaneko egiña zuen (LE SYSTEME DU VERBE BASQUE AU XVIe. SIECLE, Leizarragarenez gainera Etxeparenak, REFRANES Y SENTENCIAS-ekoak eta Garibairenak barne dituala. Bestalde, Arestik ez bezela, aditz-flesioei ditxekon Leizarragaren esakuneak ororik ematen dizkigu, aditz-arauak ulertu ahal izateko lagungarri. Arestirenaren eta Lafonenaren alderatze bat aixa egitekoa dugu beraz, bat ote datozen ikusteko.

Oharkabean edo irar-lanean ixuritako bi huts aurkitu dizkiot Arestirenari lehen-begiratu batean.

Lehenbizikoan, eta ATXEKI aditzaz diharduala,

**C) PASADO
DATIVAS DE PASIVAS**

De singular 1a.

singular 3a. .... ZATXEKAN jartzen du,
(NI hari) ZATXEKAN, beraz,
(HURA hari) ZATXEKAN.

bear lukeala garbi dagoenarren.

Bigarreanean, NORK-dun aditz laguntzallearenetan,

(haiek haik) dituZkeite

dakar; Leizarragak, ordea, "ditukeiZte" ematen du (1), Arestik berak zuzen aldatzen dituan

litukeiZte, ditzakeiZte, zitzakeiZte, litzakeiZte

(1) ... "hec ikussiren ditunqueiZtenen gainera..." (Ap., XI-11).

flesioetan bezelaxe Z askargillea KE atzizkiaren aurrean ez bañan TE aditz-jabearen ondoan daramala (2).

Huts larriagoa, noski, Lafonek

ETXEKI eta EXEKI/IEXEKI

eta beste zenbait gramatikalarik

ATXIKI eta IZEKI

deitzen dieten aditzak nahastu, eta horien flesio guztiak AT-XIKI-renak bai-liran ematen dituanean egiten duena.

Leizarragarenak azter baditzagu, egungo gure X eta TX, esateko hutsik egiteke CH eta TCH-ren bidez ematen zituala ikusiko dugu; Arestik berak ere, arau horrekin bat datozen.

xede-xipi-xahu-xoil-gaixto-xuxen-khexu-katexima
enpatxa-altxa-bortxa-etxe-behatxu-martxo

eta beste zenbait eta zenbait aldatzen dizkigu.

Leizarragak dakarzkien aditz-flesioak honako hauek ditugu:

- 1) labe daichekanera... (Mat., XIII-42)
- 2) eta gatchetzan honen heretageari (Mat., XXI-38)
- 3) catchetzate hari (Mat., XXVI-48)
- 4) hari catchetzate (Mark, XIV-44)
- 5) candela cachecana (Juan, V-35)
- 6) ene manamenduey datchetena (Juan, XIV-21)
- 7) (hura) baitzatchecan synagogari (Ap. E., XVIII-7)
- 8) eta guciy baitacheté Iaincoaren zeloa (Ap. E., XXI-20)

---

(2) Irar-hutsa dala agerian dagoenarren, aditz batua dela eta DITUKE/DITUZKE bikotean bigarrena nahi eta ezko dugula esan izan denez gero, oraingo honi aipatu beharrezko derizkiot. Ni neu ere DITUZKE aukeratzearen alde nagoenarren ez dut uste, Leizarragarengan finkaturik benintzat KE-ren aurrean Z jartze hori hautsi eziñeko lege dela esan ditekunik.

- 9) ecen gaizquia datchetala niri (Errom., VII-21)
- 10) eztatchecalaric buruari (Kol., II-19)
- 11) on denari catchetzate (Tosal., V-21)
- 12) haren oinac ... labean beçala çachetela (Apok., 1-15)
- 13) çazpi lampa suz çachetenik (Apok., IV-5)
- 14) stang suphrez çachecan batetara (Apok., XIX-20)
- 15) suz eta suphrez dachecan stagnean (Apok., XXI-8)
- 16) letra elkarri datchetzanac (Abc)
- 17) sacramenduac hitzari ... datchetzala (I. C. gure Iau-
nuaren Euangelioco doctrina purari...)
- 18) Elcarri datchetza (Christino batec...)

Flesio horietaz gainera, alde batetik.

ETCHEQUIDURA (eta ERATCHEQUI, ERATCHEQUI-
TEN, ERATCHEQUIRIC), eta bestetik.

IECHEQUI (eta IRACHEQUI, ERAICHEQUI)

dakarzkienez gero, CH-dunak IEXEKI/IZEKI-ri eta TCH-du-
nak ETXIKI/ATXIKI-ri dagozkiela garbi ikusten da (3).

Bestalde, erabil-legez ere bi aditzok ezberdin ditugu.

ETXIKI/ATXIKI, NORK gabeko NORI-dun dugu, EUTSI,
JARRAI eta EKIN bezelaxe, eta

ni sokari nautso

ni bideari narraio/narraika

ni lanari nakio-ren

arau berdin-berdiñez,

ni sokari natxikio/natxeka

dagokio zuzen-zuzen. Lekuko, eta Leizarragarenen baieztagarri,

Oihenarten ATXEKA (HI HARI), (HURA HARI) DA-
TXEKO/DATXEKA

---

(3) Arestik, ordea, Leizarragaren IRACHEKI (Katix., 35 igandea
IRATXEKI aldatzen du.

Axularren (HURA HAIEI) DATXETE

Mendiburun (HAIEK HARI) DITXEZKO, (HURA HARI)
ZITXEKON

Agirren (HAIEK HARI) DITXEOZKA

Lardizabalen (HURA HARI) ZITXEKAN/ZITXOKAN/
ZITXEOKAN

eta abar, eta abar.

IEXEKI/IZEKI-ren hauzia nahasiago azaltzen da. Lardizabalen GRAMATIKA-n IRAKIN, IRAUN eta JARDUN-en kide dugu, NORK-dun, eta aditz-gai ezagunik ez daukanarren flesioan HURA itxurakoa daramana beraz:

nik dirakit - diraut - dihardut - DIZEKAT

Hala ere, lehenago NORI-dun izana bide dugu. Lardizabalek berak (Test., 512)

gure biotzaI etzizekaten

dio (4), Larramendik ere Mendibururi egindako eskutitz batean

zure biotzaRI dizeka

idazten du, eta Leizarraga bera ere, TESTAMENTU BERRI-CO MATERIEN ERIDEITECO TAULA-n

berroaRI suz iechequi

jartzen dauanean, erabil-arau zaharrago horren lekuko dugu.

INOTSI-ri eta ERAGON-i antzera gertatu bide zaie, Azkuek jasotako

edurraRI deragoio - euriaRI dinotso

NORI-dunen aldean Lardizabalek

niK deragoioT - niK biñotsaT (< b (ad) inotsat)

ematen bait-ditu. Lehenago NORI-dun izan,

haRI deragoIO → harK deragoio

haRI diñotsO → harK diñotso

(4) Azkuek, "biotzaK" behar lukela dionean, zuzenketa ustel bat egiten dio.

aldakuntza gertatu, eta NORK-dun bihurturik
 nik deragoiot, hik deragoiok, hark deragoio, guk deragoiogu...
 nik diñotsat, hik diñotsak, hark diñotsa, guk diñotsagu...
 sortu izanaren itxura oso-oso daukate (5).

Lafonek egiten duanez Leizarragaren IEXEKI NORK ga-
 beko NORI-duntzat jotea bidezko da beraz. Nolanahi ere, IE-
 XEKI/IZEKI-ren eta ETXEKI/ATXIKI-ren erabil-arauak na-
 hastu eziñekoak dira.

Honela bereiz ditezke, beraz bi aditzon flesioak:

ETXEKI/ATXIKI-ri dagozkionak,

hura neri orain
 hura hari orain
 hura haiei orain
 gu hari orain
 zuek hari orain
 haiek hari orain
 hura hari lehen

DATXET 9.gna.)

DATXEKA (10.gna.)

DATXETE (6.gna.)

GATXETZA (2.gna.)

ZATXETZATE (3,4 eta 11 gnak)

DATXETZA (16.gna)

ZATXEKAN (7.gna)

IEXEKI/IZEKI-renak berriz,

hari orain
 hari lehen
 haiei lehen

DAIXEKA, DAXEKA (lehenbizikoa eta 15.gna)

ZAXEKAN (5 eta 14.gnak)

ZAXETEN (12 eta 13.gnak)

---

(5) Schuchardt-ek flesio hauek euskal-aditzaren bilakakuntzaz jabe-
 tzeko garrantzi aundikotzat jotzen ditu. Horretarako, aditz murritzei bere
 murribasuna nondik datorkieken sakonki azertzea oso interesgarri litzake;
 ez ordea banan-bana, oro-har baizik.

Zortzigarrena zalantza-bide gertatzen da. Aditz-gai ezaguna daukanez gero (Iainkoaren zeloa), eta NORI-dun izaki, Lafonek ATXIKI-renen artean jartzen du, bidezko danez.

Hala ere, greko hizkuntza ezagutzen dutenei galdera bat egiten ausartuko nintzake; izan ere, Leizarragak

... eta guciey baitacheté Iaincoaren zeloa
dion hori, aurrean (Lafonen aburuz) euki zuen frantseszkotan

... et tous son zelatuers de la loy
dakar. Grekozko "zelotai" (hots, ajolatsu, arduratsu) dugu
beraz esakune horren giltzarri; bestalde, Duvoisinek

... eta guziak legearen aldera *khartsu* dire
itzultzen du, eta Zaitegik "arbasoen ekanduak ardurarik *go-riena*" zaintzen zituztela dio.

Zenbait erderetan, berriz, "celo" horren beste esanahia (abereen ar-gosea, alegia) euskeraz bezelatsu "beroa" adierazten duten hitzen bidez ere ematen dute:

euskerazko BERO, GAR, GORI
frantseseko CHALEUR
italierazko CALDO
ingleseko HEAT, e. a.

Gazteleraz ere, ARDIENTE izan ohi da, esaterako, CELO-ri itsasten zaion izen-lagun bakarra.

Leizarragak ere ez ote zuen, agian, bide hortatik jo nahi izango? Horrela izatera flesio hori ATXIKI-rena ez baiñan IZEKI-rena genuke, X-ekin idatzita egoteaz bat letorkela.

Diodan hau ontzat hartzea bestetik oztopabide litzaigukela aitortu behar, ordea, "Iainkoaren zeloa"-ren ordeZ "ze-loZ" edo bait-legokioke,

suZ iexeki
bezela zeloZ iexeki
izan zedin. Dakitenak mintza bitez.

Diodan, bukatzeko, Lafonek, Schuchardt-ek esana jasoaz, bi aditzok iñoiz bat izan zitezkeala onartzen duela. Ni neu ez nator uste horrekin bat, baiñan nolana ere Leizarragarentzat bi ziralda argi eta garbi dago.

Arestik, beraz, bi aditz nahastekatzen dizkigu, eta hortik.

DAXEKA, ZAXEKAN eta ZAXETEN

emateke utzi eta Leizarragak ez dakarren ZATXETEN sartu izatea.

Dena dela, bere horren gisako lanak onuragarri dirateke, euskera-gaietan noiznahi sortzen zaizkigun gandoak hastandu eta zoko illunak argitzeko bultzagarri.

SUA IZTUPARI BEZALA GATXETZA GU EUSKARARI

Gabriel Aresti

Oregi jaunak “off-side” hartu nahi ukan nau, edo hartu egin nau, berdin dit. Mila eta hirurehun eta gehiago flexio berbal dituen katalogazio batetan hiru huts aurkitu dizkit. Hori gaitikeko begirada batetan, ezen sakonkiago behatu balu, gutiezez hamar aurkituko balizkidake, edo hamahiru.

Gainera Lafon jaunak lehenago egin zuen lan hori. Baina isiltzen edo ignoratzen du Oregi jaunek, Lafonek baino lehenago lan berbera egin zuela Dodgsonen. Beraz, infernu ber batetan erretzeko gara biak.

Oregi jaunarentzat, Lafon jaunarentzat bezala, gauza bat da “datxeka” eta beste bat “daxeka”, lehena gaztelaniazko “agarra” eta bestea “arde”. Bai eta, seguru aski, Leizarragarentzat ere. Axularrentzat ez. Ez eta, enetzat ere.

Hala eta guztiz ere, ene lanean gauza bat zegoen objetibo, eta beste bat subjektibo. Objektiboa flexioen bilaketa zen, eta subjektiboa haien klasifikazioa. Arrazoi bakar bategatik klasifikatu